

СРЕД ТРАГИЗМА И ТРИУМФА НА ДОЙРАН

(„Ехо от Дойранските окопи. Спомени на участници 1916 – 1918“,
съст. Владислав Карагеоргиев, С., Българска история, 2024)

Д-р Владимир Игнатов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Трагичният опит във фронтовата действителност подтиква обремененото съзнание към ревизиране на преживяното, към подреждане на разпилените места на паметта за разгръщането на по-цялостната картина на скръбната спектакловост на бойното поле, в която висотата на войнския дух и припознатата собствена незначителност и обреченост чертаят полосите на едни от най-необратимите и крайни покушения срещу човека и неговите нравствени начала.

Животът сред окопите изведнъж налага преподреждането на вертикалния ценностен ред на обречения се на оръжието, за когото поривът и съмнението, очакването и безнадеждността са непреодолимият отреден жребий, виждан понякога като „чистилище, през което трябва да мине душата, преди да стигне усмихнатите лазури на вечността“... (Liliev 2024, p. 119).

В българската политическа и военна история има конкретни характерни географски обекти, които отдавна са преодолели своята пространствена означеност и са започнали – метонимично – да се свързват с устойчиви представи за чест и дълг, превърнати в свят и съдба. Такова място несъмнено е Дойран, чието име вдъхновява и задължава, предизвиква възторг и подтиква към преклонение пред проявленията на общностната посветеност.

Какво стои обаче отвъд бойната слава и достиженията на човешката воля, изяви в най-екстремалните положения на обруганото битие на фронта? Колко струва орденът „За храброст“, когато покрусената майка едва-що е получила от фронта злокобното писмо с измачканата фотография на непрежалимия си син...? Може ли в пресъздаването на преживяното чрез писането да се случи своеобразното освобождаване от завладелия душата ужас и страх?

Пред подобни въпроси би могъл да се изправи читателят чрез книгата „Ехо от Дойранските окопи. Спомени на участници 1916 – 1918“ (изд. „Българска история“, 2024) – прецизно съставен от Владислав Карагеоргиев том, представящ отделните етапи от тежките сражения на българската армия срещу английски, френски и гръцки войски (август 1916 – септември 1918). При-

ведените спомени, разкази, откъси от дневници на участници в Дойранската епопея – дивизионни, полкови, дружинни и взводни командири, подофицери и редници, военни кореспонденти – разкриват света на войната като бит и ежедневие, които налагат други, различни стратегии за пребиваване и оцеляване, отвъд триумфа и опиянението от него. Получил се е особен полифонизъм, непосредствено представящ (на места с натуралистичен патос) и одухотворяващ съответните образни конкретизации на тази тригодишна позиционна война, обединени от гласовете на страданието.

Сближени по такъв начин, отделните текстове диалогизират помежду си върху основата на документално-достоверната положеност на изображението, на открояването на индивидуалната присъственост в него, обуславяща напрегнатата, противоречива събитийност, на авторефлексивните основания на Аза, чието съзнание в усамотението по време на затишие търси дирите на спомена за изгубения дом, но и властно претворява в редките часове на сън множеството собствени малки разрушени светове сред баталната действителност – окопа, землянката, оврага, видени в своята парадоксална двойственост едновременно като убежище и лобно място.

Независимо дали повествованието ще е подробно и последователно, с усет към значимостта и символиката на всеки един образотворчески детайл, или напротив – ще се разкрива динамично, фрагментарно, телеграфно – съобразно натюрела на пишещия, то по особен начин приобщава към психологическите измерения на бойните съпреживявания, към потребността от екстериоризиране на „свръхчовешката тежест“ на модерното „самотно съзнание: Pro Patria“... (Milev 2024, p. 85), към всеобемащото безсилие пред провидените изтъняващи нишки на живота.

Структурно-композиционната организираност на сборника позволява проследяването на „ехото от окопите“ в неговата хронологическа последователност и причинно-следствена откроеност. За тяхното фактологично прецизиране с оглед напрегнатия обществено-политически контекст на времето особено спомага предговорът на Вл. Карагеоргиев, но своята пояснителна функция имат и уводните думи – също подготвени от съставителя, към всеки един от трите дяла (съответно за 1916, 1917 и 1918 година), почиващи на много имена, примери, съпътстващи явления, илюстрирани и обяснени със знакови документални свидетелства.

Важно е да се уточни, че немалко от приведените текстове (спомените на Борис Костурков, Димитър Осинин, Иван Георгиев, Бочо Загорски, Христо Петашев) се публикуват за първи път и така придават пред читателя нови характерни шрихи върху ретроспективно възстановената събитийна фронтова посветеност в инак необятната литература за Първата световна война.

Яйцевидната погранична височина, означена с пирамида 51 (Panev 2024, p. 91), която Плевенският полк брани на Южния фронт повече от две години, се пре-

връща в основен обект на изображение, сближил толкова разнородни почерци в точката на разрастващия се скепсис, който обезличава служещите до „безволна сган“ (Kosturkov 2024, p. 67), но и на хуманистичната вяра в победата на духа над абсурдността на света. Тя е средище на фактологичната точност (описанията на най-тежкия и упорит бой, станал на това място на 26 ноември 1916 – вж. уводните думи към Радев 2024), на зловещо-гротескна събитийност (фелдфебелът, който изкопава гроб за... откъснатия крак на убития от снаряд селянин, защото добре познава „селската душа, за която смърт без гроб не можеше“ – Syarov 2024, p. 50), на социално изобличителен размисъл за аспектите на войната (злоупотребите в тила от страна на властта, заради които младшият началник на Дойранската позиция саркастично ще отбележи, че докато едни вардят родината, други търгуват с нея – вж. Krastev 2024, p. 81).

Когато военновременният живот стане бит и навик, започват да се заличават границите спрямо едно все по-далечно *преди* и да се осъзнава непостижимостта на така очакваното и бленувано някога *утре*. До сетивата достига обуславящата пряко видимото „необикновена музика“ (Vazov 2024, p. 134), в която с потискаща ритмичност се преплитат гърмежите във въздуха, бръмченето на аеропланната ескадра, разрывите на бомбите върху земята, тракането на картечниците (Vazov 2024, pp. 133 – 134). А угнетеното съзнание – сред неимоверното жизнено напрежение, при постоянната грижа за събиране на разузнавателна информация и при неспирното усилие за укрепване на бойния морал у войниците – възпроизвежда еднакво непредвидимите крайни емоционални състояния: радостта от победата и от поетия обратен път към дома при последвалия отпуск и покрусата заради мъртвия брат, служил в същия полк, която бива усилена от усещането, че точно на 40-ия ден от смъртта му той е отново в бащината къща...

Бомбардировките, отбранителните боеве, предаването на дадената позиция, първата газова атака... – сменят се една след друга картините на наситения фронтови мизансцен, докато сторената равностметка не оставя отделния Марсов служител объркан, раздвоен в своето очакване на смъртта.

Някои от приведените свидетелства на участници в Дойранската епопея, наред с другото, поставят и един интересен частен въпрос – какъв е образът на четящия човек на фронта и как ежедневното пребиваване между живота и онова мистично *отвъд* определя избора му на четиво. В това отношение „Страданията на младия Вертер“ от Гьоте или „Грациела“ от Ламартин се оказват наистина значещи.

Друг важен детайл от образно-съдържателната структура на сборника представлява подробното описание на писателя поручик Димо Сяров на артилерийския обстрел на немската подслушвателна станция, при която е командирован Гео Милев, и съответно – на тежкото раняване на поета. В обективно предадения личен спомен се състои и горчивата оценка за всевладеещата ек-

стремална събитийност, подчинила на неумолимите си закони ярката интелектуална индивидуалност:

Англичаните почнаха силна артилерийска подготовка за майската офанзива. В долинката непрестанно избухваха снаряди. И на 29 април 1917 година една граната избухна точно пред входа на пещерата. Парче от нея удари Милев точно в дясното око и му счупи черепа. В момента на раняването той е седял пред апарата със слушалки на уши. Германските му другари веднага го отведоха в техния превързочен пункт, който беше наблизко до езерото. Оттам го препратиха пак в тяхната болница в Скопие. Ходи даже и в Берлин. За него се положиха всички възможни грижи. Спасиха живота му, но окото изтече. И кожата върху счупения череп бе криво зарасла. Набави си синьо изкуствено око, но пак раненото място представляваше некрасива гледка. И за да го прикрие, след войната Гео Милев спусна буен кичур от косата си. Пъхаше го под тъмното стъкло над дясното си око. Измисли си една оригинална „декадентска“ прическа, която правеше силно впечатление. Който го видеше само един път, не можеше да го забрави повече никога. А оцелялото му око доби нов, малко тъжен, но силен блясък. (Syarov 2024a, p. 165)

Така и втората част на книгата, посветена на бойните действия от 1917 г., по своеобразен начин утвърждава вярата в идеала като изстрадана ценност въпреки стихийно прекрояваните – материално и духовно – житейски пространства.

Посветеността на оръжието изравнява, уеднаквява, предопределя насилствено наложеното битие на машиналната повтораемост. Попадали в неговия плен, войниците по нищо не се различават, нищо не ги дели, те „живеят своя общ живот, със своята обща душа – душата на подземните хора“ (Raynov 2024, p. 220). Затова и всеки техен поглед над окопа, устремен към широките перспективи на „балканите, зад които са родени“, бива изпълнен с едно „светло примирение“, „присъщо само на мъдреца“ (Raynov 2024, p. 221).

Продължителното съществуване сред страха, лишенията и болестта (свистящата песен на туберкулозата е не по-малко зловеща от тази на барабания огън...) понякога – в сублимността на случая – провокира организирането на целия вътрешен потенциал на човека (в текста на Сергей Румянцев например е показана знаковата трансформация на образа на пленниците във въоръжен отряд), но в други условия разкрива неговите най-отблъскващи страни, бележещи една потискаща с измеренията си нравствена деформация (нашите мародери, които взимат дрехите, портмонетата, златните коронки от зъбите на мъртвите англичани – вж. Zagorski 2024, p. 286).

В този порядък пресъздаването на събитията от 1918 г. продължава и смислово нюансира изведените в предходните два дяла идейно-тематични линии. И тук се запазва структуроорганизиращата линия на книгата: човекът, с изтерзаната душевност и тегнещата умора от живота, в неговия „свръхумствен, непостижим ужас“ (Osinin 2024, p. 268), чийто образ се разполага в контекста

на универсалните ценностни основания на принудителната съ-битийност отвъд политическите обстоятелства и военностратегическите ходове.

Необходимо е да се отбележи още, че в полиграфично отношение „Ехо от Дойранските окопи“ прави впечатление и с приложения богат снимков материал, придаващ документално-достоверна основа на внушенията в отделните текстове.

Разгледаното ново издание, посветено на Дойранската епопея, в целостта си представлява своеобразен макросюжет за пътищата към исторически победи и триумфи чрез изявяваните тъкмо в ситуация на кризис войнски добродетели (и то не само заради действащата генералска заповед, но преди всичко спрямо един възприет и следван дълг). Неговата генеративна точка обаче не е единствено самопожертвователният и славен български войник, но и човекът – в своята обобщеност и универсална означеност: уязвим, страдащ, обречен, който, сред грохота на случващото се, в естествен порив изповядва: „щѐ ми се живот“ (Milchev 2024, p. 243). И от висотата на овладяната позиция двата образа еднакво добре се различават, отправяйки в просветлената тъга на спомена посланията си и към днешния ден.

ЛИТЕРАТУРА

- ВАЗОВ, Вл., 2024. Ужасна е войната! *Ехо от Дойранските окопи. Спомени на участници 1916 – 1918*. Съст. Владислав Карагеоргиев. София: Българска история, с. 125 – 136.
- ЗАГОРСКИ, Б., 2024. Боевете в десния подучастък. *Ехо от Дойранските окопи. Спомени на участници 1916 – 1918*. Съст. Владислав Карагеоргиев. София: Българска история, с. 282 – 286.
- КОСТУРКОВ, Б., 2024. Моите страдания. *Ехо от Дойранските окопи. Спомени на участници 1916 – 1918*. Съст. Владислав Карагеоргиев. София: Българска история, с. 51 – 70.
- КРЪСТЕВ, Г., 2024. Фейлетон, който не се нуждае от заглавие. *Ехо от Дойранските окопи. Спомени на участници 1916 – 1918*. Съст. Владислав Карагеоргиев. София: Българска история, с. 76 – 81.
- ЛИЛИЕВ, Н., 2024. Нощ над Поленин. *Ехо от Дойранските окопи. Спомени на участници 1916 – 1918*. Съст. Владислав Карагеоргиев. София: Българска история, с. 118 – 120.
- МИЛЕВ, Г., 2024. При Дойранското езеро. *Ехо от Дойранските окопи. Спомени на участници 1916 – 1918*. Съст. Владислав Карагеоргиев. София: Българска история, с. 82 – 89.
- МИЛЧЕВ, Н., 2024. Записки в окопа. *Ехо от Дойранските окопи. Спомени на участници 1916 – 1918*. Съст. Владислав Карагеоргиев. София: Българска история, с. 222 – 243.

- ОСИНИН, Д., 2024. В галерията на „Бастион № 3“. *Ехо от Дойранските окопи. Спомени на участници 1916 – 1918*. Съст. Владислав Карагеоргиев. София: Българска история, с. 266 – 276.
- ПАНЕВ, Г., 2024. 51. *Ехо от Дойранските окопи. Спомени на участници 1916 – 1918*. Съст. Владислав Карагеоргиев. София: Българска история, с. 90 – 94.
- РАЙНОВ, Н., 2024. На „Цербера“. *Ехо от Дойранските окопи. Спомени на участници 1916 – 1918*. Съст. Владислав Карагеоргиев. София: Българска история, с. 216 – 221.
- СЯРОВ, Д., 2024. Бежанци. *Ехо от Дойранските окопи. Спомени на участници 1916 – 1918*. Съст. Владислав Карагеоргиев. София: Българска история, с. 46 – 50.
- СЯРОВ, Д., 2024а. Как бе ранен Гео Милев. *Ехо от Дойранските окопи. Спомени на участници 1916 – 1918*. Съст. Владислав Карагеоргиев. София: Българска история, с. 157 – 165.

REFERENCES

- KOSTURKOV, B., 2024. Moite stradaniya. *Eho ot Doyranskite okopi. Spomeni na uchastnitsi 1916 – 1918*. Sast. Vladislav Karageorgiev. Sofia: Balgarska istoriya, pp. 51 – 70.
- KRASTEV, G., 2024. Feyleton, koyto ne se nuzhdae ot zaglavie. *Eho ot Doyranskite okopi. Spomeni na uchastnitsi 1916 – 1918*. Sast. Vladislav Karageorgiev. Sofia: Balgarska istoriya, pp. 76 – 81.
- LILIEV, N., 2024. Nosht nad Polenin. *Eho ot Doyranskite okopi. Spomeni na uchastnitsi 1916–1918*. Sast. Vladislav Karageorgiev. Sofia: Balgarska istoriya, pp. 118 – 120.
- MILEV, G., 2024. Pri Doyranskoto ezero. *Eho ot Doyranskite okopi. Spomeni na uchastnitsi 1916 – 1918*. Sast. Vladislav Karageorgiev. Sofia: Balgarska istoriya, pp. 82 – 89.
- MILCHEV, N., 2024. Zapiski v okopa. *Eho ot Doyranskite okopi. Spomeni na uchastnitsi 1916 – 1918*. Sast. Vladislav Karageorgiev. Sofia: Balgarska istoriya, pp. 222 – 243.
- OSININ, D., 2024. V galeriyata na “Bastion № 3”. *Eho ot Doyranskite okopi. Spomeni na uchastnitsi 1916 – 1918*. Sast. Vladislav Karageorgiev. Sofia: Balgarska istoriya, pp. 266 – 276.
- PANEV, G., 2024. 51. *Eho ot Doyranskite okopi. Spomeni na uchastnitsi 1916 – 1918*. Sast. Vladislav Karageorgiev. Sofia: Balgarska istoriya, pp. 90 – 94.
- RAYNOV, N., 2024. Na “Tserbera”. *Eho ot Doyranskite okopi. Spomeni na uchastnitsi 1916 – 1918*. Sast. Vladislav Karageorgiev. Sofia: Balgarska istoriya, pp. 216 – 221.

- SYAROV, D., 2024. Bezantsi. *Eho ot Doyranskite okopi. Spomeni na uchastnitsi 1916 – 1918*. Sast. Vladislav Karageorgiev. Sofia: Balgarska istoriya, pp. 46 – 50.
- SYAROV, D., 2024a. Kak be ranen Geo Milev. *Eho ot Doyranskite okopi. Spomeni na uchastnitsi 1916 – 1918*. Sast. Vladislav Karageorgiev. Sofia: Balgarska istoriya, pp. 157 – 165.
- VAZOV, VI., 2024. Uzhasna e voynata. *Eho ot Doyranskite okopi. Spomeni na uchastnitsi 1916 – 1918*. Sast. Vladislav Karageorgiev. Sofia: Balgarska istoriya, pp. 125 – 136.
- ZAGORSKI, B., 2024. Boevete v desniya poduchastak. *Eho ot Doyranskite okopi. Spomeni na uchastnitsi 1916 – 1918*. Sast. Vladislav Karageorgiev. Sofia: Balgarska istoriya, pp. 282 – 286.

AMONG THE TRAGEDY AND TRIUMPH OF DOIRAN

Abstract. The text examines the book *Echo from the Doiran Trenches* through the problem of war not only as a series of glorious victories and a manifestation of high military spirit, but also as a daily struggle and suffering. It shows how the soldier reinterprets his own experiences as a result of the tragic events on the front lines, providing commentary on this process.

Keywords: World War I; Doiran; tragedy; triumph; duty; fate

✉ **Dr. Vladimir Ignatov**

ORCID iD: 0000-0002-8788-1888

WoS Resercher ID: KGK-8882-2024

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

15, Tsar Osvoboditel Blvd.

Sofia, Bulgaria

E-mail: vladimir_ignatov@slav.uni-sofia.bg